zopinės ir mezeninės formos. Nosies aukštis (50,75) vidutinis, plotis (24,09) - mažas, jos bendra forma mezorininė su tendencija į leptorininę. Tarpuakis labai iškilęs: simotinio (46,02) ir dakrialinio (57,78) indeksų reikšmės didelės. Nosis smarkiai išsišovusi veide - kampas tarp nosikaulių ir veido profilio linijos didelis (30,00). Akiduobės vidutinių matmenų, žemokos (mezokonchinės su ryškia tendencija į chamekonchines). Horizontali veido profiliuotė labai griežta: nazomaliarinis kampas mažas (137,57), o zygomaksiliarinis - labai mažas (121,03).

Gėluvos moterų antropologinis tipas iš esmės toks pat, kaip ir vyrų, skiriasi tik kiek siaurėlesniu veidu (tendencija į leptoprozopiją ir leptenią) bei apvalesnėmis akiduobėmis,

Gėluvos gyventojų antropologinis tipas, kurį galima apibūdinti kaip ryškiai europidinį, yra absoliučiai tapatus Lietuvos XIV-XVII a. vienuolikos senkapių jungtinės kraniologinės serijos tipui (G. Česnys, 1977 . Gėluva labai artima ir daugeliui tų senkapių atskirai (Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientas dažniausiai nesiekia 0,2), ji gerokai skiriasi tik nuo Ulionų (0,29) ir ypač Šlapgirio (0,60). Beje, šios serijos susideda vos iš kelių kaukolių, antropologiniu atžvilgiu jos smarkiai nutolusios nuo kitų to laiko Lietuvos serijų.

Aprašytasis Gėluvos senkapį palikusių žmonių antropologinis tipas yra artimiausias sinchroninių Latvijos, o ypač XIV-XVII a. Martinsalos, kraniologinių serijų tipui (R. Denisova, 1973), bet skiriasi kiek švelnesniu tarpuakio išvėšėjimu ir griežtesne horizontalia veido profiliuote.

ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI KAVARSKO VIENKIEMIUOSE 1974 IR 1975 METAIS

Gintautas Česnys, Vytautas Urbanavičius

Apie 1,5 km į V nuo Kavarsko, prie pat kelio į Budrius, yra

Koplyčkalniu vadinama kalva. Jos viršūnė plokščia, R-V kryptimi apie 70 m ilgio bei apie 35 m pločio. Arčiau kalvos R galo paviršiuje pastebimos mūrinio pastato liekanos, žmonių vadinamos "švedų koplyčia" ar "švedų bažnyčia". Palei griuvėsių V kraštą yra apie 10 m pločio buldozeriu išvarytas griovys ieškant žvyro, bet, aptikus čia žmonių kaulus, darbai nutraukti, karjeras atidengtas šalia Koplyčkalnio esančioje kalvoje.

Siekiant nustatyti Koplyčkalnyje buvusio pastato paskirtį ir chronologiją, 1974 m. Lietuvos TSR MA II ištyrė šią vietą.

Nustatyta, kad griuvėsiai yra čia stovėjusios 16,5x11,2 m dydžio mūrinės bažnyčios. Ji buvusi sumūryta iš akmenų ir plytų. Vietomis išlikusios iki 1 m aukščio sienos. Jos iš abiejų pusių tinkuotos. Bažnyčios V gale, kur buvo durys, sienos storis siekė 1,9 m, o R gale, kur buvo altorius ir po juo rūsys - 1,25 m.

Ties pastato viduriu prie šoninių sienų buvę primūryta po piliastrą. Į juos rėmėsi skliautai. Kasinėjimų metu rasta tų skliautų karnyzo dalių. Rasta ir čerpių fragmentų bei kvadratinių 21x21 ir 22x22 cm dydžio grindų plytų.

Tokiomis plytomis buvo išgrįstas ir rytiniame bažnyčios gale buvęs apie 2 m gylio rūsys su cilindriniais skliautais ir trim maždaug 65 cm pločio langais su geležinėmis grotomis. Vienas langas buvo R gale ir po vieną abiejuose šonuose. Iš bažnyčios į rūsį vedė laiptai. Bažnyčios centre rasta tik apgriuvusi laiptinė ir pora žemutinių iš akmenų sumūrytų pakopų.

Palei rūsio R ir V sieną buvę išmūryti paaukštinimai karstams padėti. Paaukštinimus sudaro dvi lygiagretės sienelės, kurių storis atitinka vienos plytos plotį. Aukštis nebeaiškus - išlikusi tik apatinė tų sienelių dalis per dvi plytas. Palei rūsio R sieną rasta pėdų kau-

lų. Kitos griaučių dalys suardytos ir sumaišytos su griuvenomis. Jų rasta įvairiame gylyje.

Rūsio ŠV kampe aptikta duobė, kurios šonai išklotі lentomis. Čia, karste, aptikti moters palaikai. Užkasant šią duobę, joje palaidota daug griaučių, matyt, besimėtančių rūsyje, ir dalis kvadratinių plytų iš rūsio grindų.

Bažnyčios V dalyje mirusieji laidoti tiesiog po grindimis, žemėje. Čia, ŠV bažnyčios kampe, asloje, aptikta 140x130 cm dydžio ir 180 cm gylio duobė, pilna kaulų. Greičiausiai iš statant bažnyčią suardytų kapų.

Kapinių būta ir šalia bažnyčios. Čia atkasti 149 kapai. Be to, apie 10 m į PV nuo bažnyčios aptiktas mūrinis rūsys, kurio dydis viduje 235x100 cm. Rūsio dugne išmūryti trys skersiniai karstui padėti. Skliautas įgriuvęs. Tarp griuvenų rasti suardyti trijų mirusiųjų palaikai.

Iš įkapių kapuose daugiausiai rasta daiktų, susijusių su drabužiais. Tai diržai, piniginės, peiliai, segės, sagos, mažyčiai žalvariniai smeigtukai, batų liekanos, žiedai. Bažnyčia ir aplink ją esančios kapinės datuotinos XVII a. Dalis kapų (suardytų statant bažnyčią) gali priklausyti ir XVI a. Žymiai daugiau kapai davė osteologinės medžiagos.

Antropologinė Kavarsko Koplyčkalnio osteologinės medžiagos analizė susidėjo iš dviejų dalių: 1. bažnyčios rūsio bei jo duobės ir bažnyčios aslos duobės kaulinių liekanų lyties ir amžiaus identifikacijos; 2. antropologinio palaidotųjų tipo nustatymo.

Lytis buvo nustatoma pagal galūnių ilguosius kaulus (J. Nainys, 1972), dubenkaulius bei kaukoles ar jų fragmentus. Suaugusių žmonių amžius nustatytas iš kaukolės siūlių būklės ir dantų susidėvėjimo. Apie

vaikų amžių spręsta iš dantų dygimo ir galūnių ilgųjų kaulų matmenų (Pavelčik, 1972). Beje, sugretinus aslos duobėje rastų abiejų šlaunikaulių bei apatinių žandikaulių amžiaus variacines eiles χ^2 metodu, amžiaus skirtumas buvo nepatikimas, ir tai netiesioginiu būdu patvirtino identifikacijos tikslumą.

Identifikacijos rezultatai tokie:

1. Bažnyčios rūsio griuvenose buvo 18 suardytų kapų, iš jų 13-je buvo palaidoti suaugusieji (5 ♂, 5 ♀, 3?), 3-se - kūdikiai (0-6 mėn.) ir 2-se vaikai (2,0-2,5 m. ir 13-16 m.).

2. Bažnyčios rūsio duobėje buvo 17 asmenų palaikai - 13 suaugusiųjų (6 ♂, 5 ♀, 2?), 2 kūdikių (0-6 mėn.) ir 2 vaikų (2,5-3,0 m. ir 10-12 m.).

3. Bažnyčios aslos duobėje buvo 100-101 suardytas kapas, iš jų 68-se buvo palaidoti suaugusieji (26 ♂, 31 ♀, 11?) ir 32-33 vaikai; vidutinis vaikų amžius 4,5 m., suaugusiųjų - 40,9 m., visų - 29,2 m.

Kraniologinei analizei buvo panaudotas 36 senkapyje iškastos kaukolės (20 ♂, 16 ♀), 23 po bažnyčios grindimis, rūsyje bei rūsio duobėje rastos kaukolės (11 o, 12 o) ir 25 bažnyčios aslos duobėje aptiktos kaukolės (11 ♂, 14 ♀). Šios trys kaukolių serijos statistiškai apdorotos atskirai, siekiant išaiškinti galimus rasinius skirtumus. Senkapyje ir bažnyčios aslos duobėje iškastos kaukolės iš esmės nesiskyrė pagal svarbiausiuosius rasinės diagnostikos požymius (T. Aleksejeva, 1973). Tai neprieštarautų minčiai, kad asloje buvo užkasti statant bažnyčią suardytų Kavarsko senkapio kapų palaikai. Po bažnyčios grindimis, rūsyje bei jo duobėje aptiktos kaukolės yra trumpesnės ir platesnės smegeninės (brachikraninės), platesnio, aukštesnio ir viršuje šiek tiek suplokštėjusio veido, o moteriškos kaukolės, be to, yra dar kiek aukštėlesnių akiduobių ir silpniau išvešėjusio tarpuakio.

Tai byloja apie bažnyčioje palaidotų asmenų, ypač moterų, susilpnėjusius europidinius požymius. Todėl ši serija iš tolesnės kraniologinės analizės buvo eliminuota, o Kavarsko gyventojų antropologiniam tipui apibūdinti buvo panaudota 61 (31 ♂, 30 ♀) senkapyje ir aslos duobėje iškasta kaukolė.

Vyrų kaukolėms būdinga mezomorfija - vidutinis smegeninės ilgis (182,40), plotis (140,42), aukštis (134,52), veido plotis (132,20) bei jo viršaus aukštis (67,63). Smegeninės bendra forma mezokraninė, ortokraninė ir metriokraninė, o veido - mezoprozopinė ir mezeninė. Kakta plati (eurimetopinė), akiduobės apyžemės (subchamekonchinės), nosis posiaurė (subleptorininė), smarkiai iškilusi veide (nosikaulių ir veido profilio kampas 30,47), tarpuakis stipriai išvešėjęs (simotinis indeksas 41,91, o dakrialinis - 56,89), horizontali veido profiliuotė griežta (nazomaliarinis kampas 138,72, o zygomaksiliarinis - 122,55).

Moteriškos kaukolės labai panašios į vyriškas, tik skiriasi siaurėlesniu veidu ir kakta (metriometopija, tendencija į leptoprozopiją ir leptenijąą).

Aptartasis antropologinis tipas iš esmės nesiskiria nuo XIV-XVII a. Lietuvos gyventojų tipo (G. Česnys, 1977). Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientai tarp Kavarsko ir sinchroninių Lietuvos senkapių dažniausiai nesiekia 0,2, ir tai byloja apie glaudų antropologinį artimumą. Išimtį sudaro tik Ulionai ir Šlapgiris (koeficientai atitinkamai 0,45 ir 0,69). Panašus antropologinis tipas II m.e. tūkstantm. antrojoje pusėje buvo paplitęs ir kaimyninėje Latvijoje (R. Denisova, 1973).

Už 150 m į ŠR nuo Koplyčkalnio Pienios deš. krante, yra kita kalva, kurioje dabar stovi mūrinis gyvenamasis namas ir keletas lentinių sandėliukų. Maždaug pusė tos kalvos sunaikinta imant žvyrą. Kavarsko vienkiemių teritorijoje gyvenantis Liudas Tyla surinko daug daiktų, iškastų su žvyru. Dauguma tų daiktų - tai XVI-XVII a. kokliai. 1975 m.

vasarą išlikusi kalvos dalis ištirta. Aptikta keleto pastatų liekanos.

Geriau išlikę buvo 16x10 m dydžio gyvenamo namo pamatai ir rūsiai. Pamatai sumūryti iš akmenų ir plytų. Sienų storis apie 65 cm. Dvi skersinės sienos po visu namu buvusį rūsį dalijo į tris patalpas. Viena tų sienų eina skersai namą, kita išilgai ir vieną namo galą dalijo į dvi dalis. Visose patalpose aptiktos skliautų atramų vietos. Įėjimas į rūsį buvęs iš kiemo. Prie ŠR kampo aptiktos laiptinės liekanos. Tai apie 5x2,5 m dydžio priestatas. Laiptų plotis 180 cm. Laipteliai buvę kloti 5-7 cm storio lentomis.

Durys iš laiptinės vedė į didžiąją rūsio patalpą, o iš čia buvo atskiros durys įeiti į kiekvieną mažesniąją patalpą.

Mūrijimo technika, plytos ir kokliai rodo, kad pastatas pastatytas XVI a.

LIETUVIAI XIV AMŽIAUS PABAIGOJE - XVII AMŽIUJE (ANTROPOLOGIJOS BRUOŽAI)

Gintautas Česnys

II m.e. tūkstantm. antrosios pusės lietuvių antropologinis tipas iki šiol nebuvo nagrinėtas. Šiame darbe aptariama 11 kraniologinių serijų iš šių senkapių: Jakštaičių, Šiaulių raj., Kavarsko, Anykščių raj., Gėluvos, Raseinių raj., Norkūnų, Prienų raj., Tursučių, Kapsuko raj.,(kaukolės iš dviejų pastarųjų sujungtos į bendrą Sūduvos seriją), Strėvos, Trakų raj., Ruseinių, Kėdainių raj., Liepiniškių, Utenos raj., Ulūnų, Panevėžio raj., Skrebinų, Jonavos raj., Rumšiškių, Kaišiadorių raj., ir Šlapgirio, Kelmės raj. (iš viso 206 suaugusių kaukolės). Bendra osteologinė medžiaga datuojama pačia XIV a.